

RÅNNUMS HERRGÅRD - HISTORIA FRAM TILL 1986
samt
NYEBRO KVARN

Artiklar från sid. 44-48 i jubileumsskriften

VÄSTRA TUNHEMS
HEMBYGDSFÖRENING
1936-1986
50 ÅR

RÅNNUMS HERRGÅRD - HISTORIA FRAM TILL 1986

Då Västra Tunhems Hembygdsförening fyller 50 år 1986, anmodades jag vid dess styrelsesammanträde den 22 april 1985 att lämna ett bidrag till jubileumsskriften om den gamla sätesgården Rånnum i Västra Tunhems socken.

Under min tid som brukstjänsteman vid Wargöns AB, mellan åren 1924—1969, som då ägde gården, kallades huset för "Hemgården", som var det gamla säteriet Rånnums corps de logis. Jag kommer härnadan att relatera vad jag vet om dess händelserika historia.

Under 1100-talet framskapades i Tunhems socken trenne kyrkor i kampen mot hedendomen. Tunhems kyrka utträngde det något 100-tal meter söderut belägna hedniska gravfältet nedanför nuvarande prästgården. Malöga lilla kapell på grusåsen utmed östra stranden av Göta Älv hade att övervinna den hedniska seden att i älven dränka de utslitna slaverna och Randhems kyrka nedanför Halleberg uppfördes för att blockera tillträdet till Ättestupan på Häckleklint. Rånnum hade alltså egen kyrka, som år 1334 skrevs som Randhem och både Malöga och Randhem uppgick på 1500-talet i Tunhem, fr o m 1886 Västra Tunhems socken. Randhems kyrka låg vid Kartens folkskola där en minnessten restes 1926. På den står inugget: "Här låg under medeltiden Randhems kyrka".

När kyrkan revs vet man icke, men den omtalas såväl 1485 som också i länsregistret 1544, då Randhem uppräknas bland de socknar inom prostieret för vilka Tunhem hade att svara. 1546 finns däremot Randhem icke längre upptagen bland socknar i Tunhems prosteri.

I början av 1300-talet ägde Katarina Ulfsson, änka efter Thomas Jonsson (Griphuvud), som var farfar till Bo Jonsson Grip, en del av Rånnum, som denne sålde till Magnus Ladulås son hertig Erik. Efter dennes plötsliga död 1318 överlämnade kung Magnus Eriksson 1334 egendomen till Thomas Jonssons dotter Margareta Tomasdotter, gift med Sigge Diekn.

Rånnums öden under närmast följande decennier är okända. I början av 1400-talet syns gårdarna ha tillhört hövdingen på Ekholmens fäste Tord eller Törne Skytte. 1421 inköpte Gustaf Magnusson (Tre Rosor) en del av Rånnum från Jon Smetty och på 1480—90-talen omnämnes väpnaren Ramund Basse (Björn) häradshövding i Flundre, som ägare av Rånnum. Under den s k "Bassefejden" i början av 1500-talet ledde han under flera år allmogens försvar från Hallebergs landborg. Han tycks ha avlidit senast 1512. Rudiment av landborgen kan man fortfarande se på Halleberg. 1550 fanns det sex gårdar plus en utjord.

Senare tillkom en ytterligare gård i Randhems socken. Vid Erik XIV:s kröning erhöll varje adelsman skattefrihet för en gård. Friherre för två gårdar och greve för tre gårdar. Säteriet skulle vara väl bebyggt med en sätesgård värdig ägarens ställning. Skattefriheten äventyrades om byggnaden ej ordentligt underhölls och jorden ej väl hävdades. 1810 avskaffades adelns rätt att uteslutande besitta säteri. Genom förändringar i beskattningsförhållandena har praktiskt taget alla säteriprivilegier bortfallit.

I ett par decennier under 1500-talet saknas ägareuppgifter. År 1563 utfärdade Erik XIV adelsbrev för väpnaren Bengt Svenske. Då denne skonade bohuslänningarna i krig genom att endast utkräva brandskatt emot kungens order om bord, skövling och brand, dömdes han till döden. Han benådades av kungen mot att han avstod Rånnum m fl gårdar till kronan.

1583 skriver Bengt Svenske sig åter till Rånnum. Under Nordiska Sjuårskriget (1563-1570) nedbrändes samtliga gårdar i Rånnum år 1566 av danskarna. Bengt Svenske fungerade som häradshövding vid tinget i Rånnum 1588. Han lär ha dött ett par år senare. Hans son Peder Svenske till Rånnum bevistade riksdagen i Stockholm 1582—90 och blev 1588 häradshövding i Väner efter fadern. Han satt

Rånnums corps de logis. — Foto Erik Björnånger 1968.

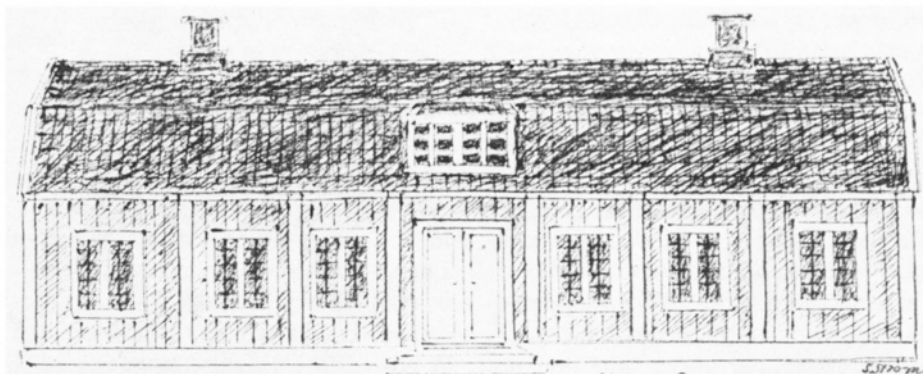
1600 i rätten i Linköping över de olyckliga riksens råd. Han tycks ha avlidit omkring 1620.

Liksom övriga gårdar i Tunhem blev rånnungårdarna illa medfarna under Gyldenlöwsfejden 1676—77 och kanonkolor från det kriget har bl a hittats i Rånnums park. De finns numera förvarade i Vänersborgs museum.

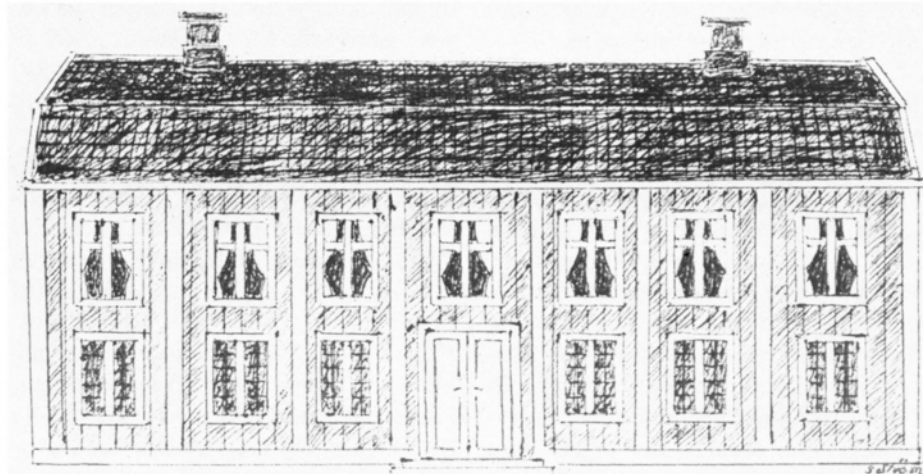
Rånnumsgårdarna har under tidernas lopp genomgått skilda öden och bytt namn och ägare. Den gård, som betecknas som Rånnums säteri, torde vara identiskt med ett hemman, som 1609 ägdes av ståthållaren på Läckö slott Torsten Kristoffersson. Efter hans död 1611 övergick gården till änkan Ebba Ekeblad och från henne vidare till sonen vid Västgöta tremänningsregemente överstelöjtnant Göran Ulfspärre. Omkring 1690 tycks denne ha överlämnat säteriet till sin frände Erik Ulfspärre till Nygård. 1709 inköptes gården av kammarherre greve Gabriel Oxenstierna, som efter ett par år sålde Rånnums säteri till kapten Åke Soop till Onsjö. Soop ägde Rånnum till sin död 1728. Genom arv övergick gården därefter till dottern Elsa Christina och hennes man löjtnant Rutger Belfrage (1689—1751). Deras arvingar officerarna Åke, Carl Gustaf, och Peter Wilhelm sålde säteriet till häradshövdingen, friherre Ture Ollenberg (1704—1761), som sedan 1749 hade överinseendet över Trollhätte slussverks byggnad. Han dog 1761 och hans arvingar sålde gården jämte underlydande Wargön, krögeriet m m till superkargören vid Ostindiska Kompaniet i Göteborg Henrik Herman af Dittmer (1731—1811) år 1764.

Hur såg då Rånnums corps de logis ut när häradshövding Ollenbergs arvingar nyssnämnda år sålde säteriet till af Dittmer? Någon bild eller uppgift härom går icke att få tag i, men man kan utgå från att huset förmodligen bestått av en bottenvåning med inredd vindsvåning under mansardtak liknande andra herrgårdar i länet från den tiden.

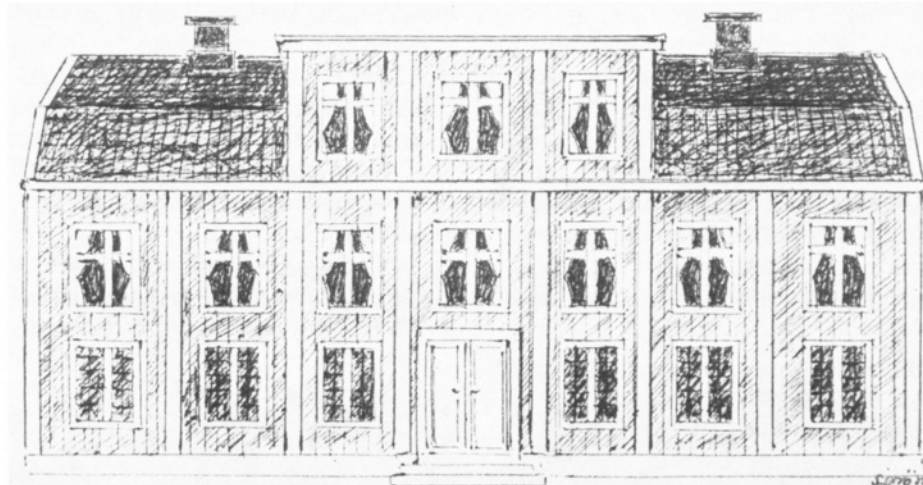
Då huvudbyggnaden och även andra byggnader genom krig, olyckor och ålder förmodligen var i dåligt skick lät av Dittmer uppföra ett nytt corps de logis, två flyglar samt diverse uthus under tiden 1764—1802. Av flyglarna finns den södra kvar. Den norra revs vid sekelskiftet och ersattes med en ny år 1951. I en avhandling över byggnads- och uppodlingskostnaderna m m upprättade av af Dittmer för säteriet Rånnum sedan 1764 står det att läsa:

Corps de logis före 1764.

Nybygget uppfört under tiden 1764—1802.

Under Ericsonska perioden 1847—1879 ombyggdes vinsvåningen som då erhöll frontespis. — Teckning S Ström.

1) "Å nyo upbyggt en Characters byggnad av 2:ne våningar med vind och 2:ne gavelrum, under tegeltak och med oljefärg överstruken. Deruti finnes 11 st tapetserade rum med porcells- och dels pottkakelugnar. Kjöck med en större och mindre bakugn, fyrugnar i spisarna med grofva tackjernshallor, pigkammare, garderod, förstufwa, stora fensterrutor i de mästa rummen, jämte färdigvarande Bågar och glasrutor till de öfriga, Hwälf d Kjällare och hög stenfot under byggningen i synnerhet åt Trädgårds sidan samt

Trappa af huggen sten med jern galler och mässingsknappar på sidorna. Upptages till ett värde af Riks daler 2000.

2) Upbyggt 2:ne Flygelbyggningar under tegeltak, som äro rödfärgade. Den ena består av 3:ne Tapetserade rum med tegelkakelugnar, Fogde- drängkammare, Torparstufwa och gafvelrum, förstufwa, Stentrappa, hög stenfot och hwälf d källare.

Den andra af Jungfru Kammare, Mjölkdö., Bakkammare, Bakstufwa med ugn och spis, en inmurad Tackjernspanna om

50 kannors rymd, Mangelrum, köttbod samt skafferier uti gafwelrummen. à Kr 450 per flygel = Riks daler 900.

När man läser Birgit Sparres böcker om "Gårdarna kring sjön" får man en ganska bra bild om livet och levernet på de gamla västgöta gårdarna. I Västra Tunhem var nog förhållandena ganska lika, synd bara att Rånnum så ofta bytt ägare, vilket haft till följd att gården ej lämnat några traditioner att tala om efter sig. Huset har under tidernas lopp ändrats både ut och invändigt och blivit av med äldre värdefulla inventarier såsom kakelugnar, dörrar, fönster m m.

Under den tid som superkargören af Dittmer ägde Rånnum florerade ett rikt sällskapsliv med förmögna vänner i Göteborg och med ståndspersoner i trakten. Det fanns ju gott om pengar och familjen var stor, bestående av man, hustru, två söner och åtta döttrar. Några skolor fanns ju inte i trakten, varför barnen undervisades med informator, som bodde på gården. Ingen mindre än skalden Thomas Thorild, studerande i Lund, tillträdde sin befattning på Rånnum en sensommardag 1776. Han trivdes mycket bra med familjen och den omgivande traktens fägring utövade sin makt och hos den unge Thorild väckte den till liv en svärmisk beundran och hängivenhet för naturen. Under den tid som Thorild vistades på gården uppstod en romans mellan honom och husets äldsta dotter, Anna-Birgitta af Dittmer, som var en glad och vänlig flicka med ett tilltalande yttre. Längre dröjde det ej förrän informatorn blev kär, förälskad och betagen i sin elev. Han besjöng henne som "EOS" bl a så här:

Södra flygeln uppförd åren 1764—1802.

*"Nektar äro halfstulna kyssar,
våldets tränga in i själen,
och de lättas ljuvlighet dufnar,
Eos, Eos men alla Dina
lätta, stulna våldsamma kyssar
voro mer än gudarnas nektar".*

Tyvärr fick romansen ett sorgligt slut, då Thorild ej kunde erbjuda henne en tryggad ställning. Hon trolovades i stället med biskopens i Skara son Anders Forssenius och gifte sig med honom den 14 juli 1779. De hade i äktenskapet 11 barn och hon blev änka redan 1801. Hon dog hos mågen Sebastian Silvius på Levene herrgård, nära Lidköping, 68 år gammal år 1829. Thorild lämnade Rånnum på sommaren 1777 och begav sig till Göteborg. Han besökte aldrig mer säteriet. Superkargören dog 1811. Då sterbhuset tycks ha haft dåliga affärer utmättes säteriet för skuld 1815 och inropades Rånnum på auktion 1816 av kamreraren vid Trollhätte kanal & slussverk Gustaf Sandberg, gift med Anna Stina Bagge. Han dog år 1846. Genom arv övergick gården till sonen Anders Peter Sandberg, landssekreterare, gift med Ulrika Sofia Kafle. Efter några års innehav såldes säteriet till majoren Karl von Quanten (1785—1847), gift med Christina Charlotta Frölich. År 1838 såldes Rånnum till majoren och kammarherren Arvid Virgin (1798—1874), gift med Sofia Augusta Tarras. Kammarherre Virgin behöll Rånnum till år 1847. I köpekontraktet den 24 april samma år mellan honom och dåvarande överstelöjtnanten, friherre Nils Ericson till Nygård, heter det bl a.

"och som jag och min hustru beslutat att till socknens fattige lemna en gåfwa av 50 riksdaler banco samt herr överste-

Överste Nils Ericson, innehavare av Rånnum åren 1847—1970 och grundläggare av Wargöns Bolag. — Bild ur boken WARGÖNS AKTIEBOLAG.

löjtnanten Ericson emot detta belopp särskilt inköpt berörda ringklocka, så fästes härvid tillika det villkor, att för all framtid samma klocka skall vid egendomen bibehållas, och vid hvarje ny försäljning av egendomen, klockan särskilt försäljas till blifvande köpare, mot enahande belopp, som hvarje gång på lika sätt tillkommer de fattige".

Efter att ha varit uppsatt i ett träd nära stallet under godsägare Max P Breithaupt-Meyers tid flyttades den åter till sin gamla plats på stallbyggnadens gavel år 1961.

Ringklockan från år 1847. — Foto Erik Björnånger 1967.

Den frejdade järnvägs- och kanalbyg-
garen översten och friherren Nils Ericson
(1802—1870), gift med grevinnan Vendela
Vilhelmina von Schwerin, bodde inte ofta
på Rånnum, då han ägde även Nygård
och hade sin hemvist där. Han upplät
därför eller hyrde ut corps de logis på
Rånnum till släkt och vänner och bl a hyr-
de där en tid björnjägaren L Lloyd, som
nämner härom i en av sina böcker:

*"Efter min vistelse i Wermland slog jag
mig ned i närheten av den lilla staden We-
nersborg, belägen vid sydspetsen av den
stora sjön Wenern. Bostaden hette Ron-
num. Ägaren själv drev jordbruket, men
då han själv bodde på en annan gård en
bit därifrån hyrde han ut boningshuset på
Ronnum till mig. Stället var mycket vac-
kert beläget. Göta Älf flöt fram i bak-
grunden och många vackra ekar smycka-
de det parkliknande område, som omgav
huset.*

*Om man ser Ronnum i dess helhet. så
finns det inte många vackrare platser i
mellersta och södra Sverige".*

När Nils Ericson dog 1870 ärvdes går-
den av sonen, sedermera generallöjtnan-
ten och friherren Carl Wilhelm Ericson
(1840—1928), gift med Ebba E N Ny-
blaus. De bodde på Rånnum till 1879.
Flera av deras barn föddes där.

Nils Ericson och hans tre söner lade
grunden 1869 till Wargöns Bolag, och äg-
de företaget till 1874, då det ombildades
till Wargöns AB. När den tyske godsäga-

ren Max P Breithaupt Meyer, gift med Ol-
ga Vogler år 1879 köpte Rånnum, såg hu-
vudbyggnaden ut som bild 3 visar och ha-
de 14 rum samt kök och källare. Djurbe-
sättningen var 1906 104 nöt, 26 hästar
och 20 svin.

1906 ombyggdes vindsvåningen och
fick ny frontespis och nybyggdes på bak-
sidan stora- och lilla matsalarna samt ny
förstuga m m. Omkring år 1912 uppför-
des det s k "lyxstallet" (numera ombyggt
till chefsbostad) för godsägarens vagns-
hästar. Gårdens areal utgjorde 1923 med
underlydande gårdar Tomten, Fågelgår-
den Rödjan, Bockegården, Rånnum
Snickargården, Rånnum Andersgården,
Runnarbo och Siggestorp 3 1/2 mantal,
450 hektar, därav 155 hektar åker.

Godsägare Breithaupt-Meyer sålde
1916 Rånnum med fastigheter och mark
till Wargöns AB under disponent F G Sa-
muelssons tid (VD 1914—1939). Bolaget
drev själv jordbruket och corps de lo-
gis ombyggdes till brukshotell benämnt
"Hemgården". En del av de gamla fina
rummen ändrades till ungarlslyor och
samtidigt kasserades äldre inventarier
och fina kakelugnar. Ända upp till 20
ungkarlar åt och delvis bodde i det stora
huset samt i flygeln.

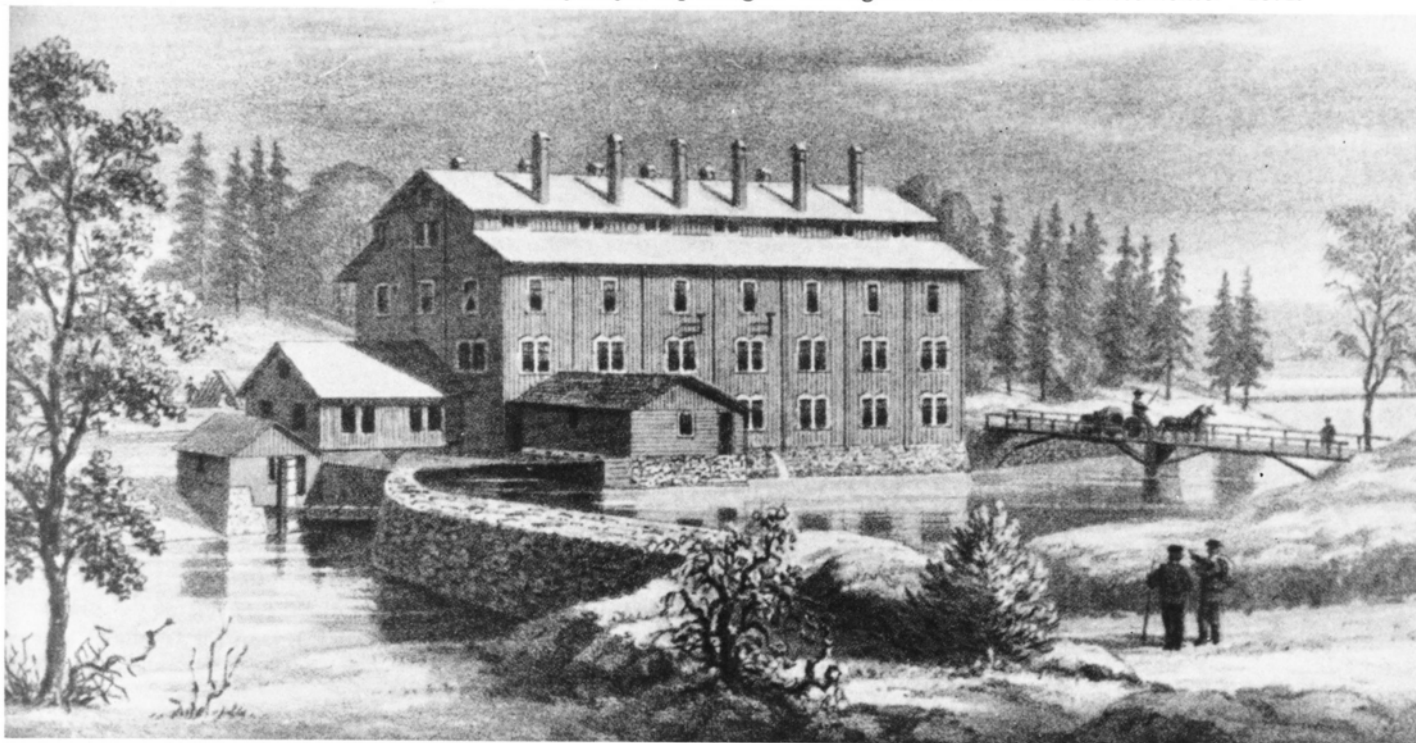
Själv bodde jag i det stora huset i 10 år
och oförlömmeliga äro minnena för oss
"kavaljerer" från den tiden. Då bolagets
representation ökades mer och mer och
det från flera håll ansågs önskvärt att mo-

*Nils Ericsons son sedermera generallöjt-
nant Carl Wilhelm Ericson innehade
Rånnum åren 1870-1879. — Bild ur boken
WARGÖNS AKTIEBOLAG.*

dernisera huset och återställa andra vå-
ningen i det skick det hade före 1916, blev
detta till allas glädje utfört 1951, under
disponent Helmer de Verdiars tid (VD
1939—1956). Samtidigt nybyggdes också
norra flygeln och hade "Hemgården"
under hans och disponent Lennart Mag-
nussons tid (VD 1956—1969) en lysande
period.

*Wargöns bolags träsliperi — tredje i Sverige — startades hösten 1869 av överste Nils Ericson och hans söner. Återgivet litografi
ur "WARGÖNS AKTIEBOLAG 1874—1949" utfört för reportage i "Sveriges Industriella Etablissement" 1871.*

I april 1968 förvärvades aktiemajoriteten i Wargöns AB av Air Reduction Co "AIRCO", New York. Den 1 november 1969 övertog Holmens Bruks AB i Norrköping det anrika pappersbruket och kvar av Wargöns AB återstod smältverket, lantbruket och fastigheterna, däribland Rånnum. Samtidigt ändrades bolagets namn till Airco Alloys AB. 1974 såldes bl a bolagets jordbruk till godsägare Björn Lunneryd, men kvarstod Rånnums corps de logis, flyglarna, parken och en del villor m m. 1979 ändrades bolagets namn till Vargön Alloys AB och 1984 under direktör Stig Tjernströms tid (VD 1969—1984) såldes corps de logis på Rånnum, flyglarna, parken och diverse villor till nuvarande innehavare Steiner Öster och Erik Florén, som där skall driva gästgiveri och hotellrörelse.

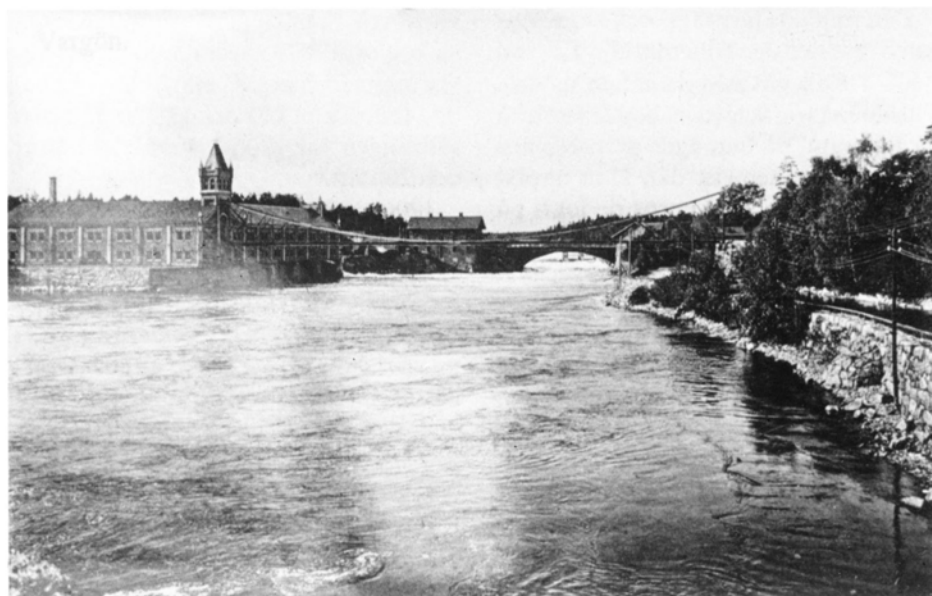
Vänersborg den 24 oktober 1985.

Torsten Ågren

Källor och litteratur:

1. Wargöns AB arkiv, förvaras i landsarkivet i Göteborg
2. Generallöjtnant Carl Wilhelm Ericsons minnesanteckningar 1867—68. (Förvaras inom släkten, författaren har erhållit kopia härav.)
3. Gustaf Elgenstierna, "Den introducerade svenska adelns ättartavlor (utg 1925—36).
4. Llewelyn Lloyd, björnjägare och författare, där han i en av sina böcker omnämner "Rånnum" säteri och sitt liv där.
5. Gustaf Lundén, hembygdsvetenskapsman och författare till bl a "Tunhems Gäll".
6. Birger Schöldström, författare till bl a "Damer och Knektar" (Stockholm 1902).
7. Lauritz Weibull, professor och författare till bl a Thomas Thorilds ungdom och studieår i Lund (1896).

Gårdstenen från år 1730. — Foto Erik Björnäng 1967.

Vykort från tiden innan ca 1930 då hängbron som förband träsliperiet, t v, och övriga industrier på ön Vargön revs.

I bakgrunden ses den för industrin uppförda kraftstationen.

NYEBRO KVARN SYNEPROTOKOLL AV HÄRADSRÄTTEN 1870

Kvarnen är uppförd på västra stranden av Göta älv invid landsvägen till Vänersborg. Byggnaden är av timmer 11 och en fjärdedels alnar bred och 15 och en halv alnar lång, fodrad med bräder. Där finns två par stenar för sammanmald. Huset vilar på berg. Under de timrade väggarna finnes stenfot av olika höjd, från 4 alnar och därunder, beroende på ojämnheter i det underliggande berget. Vatten ledes till kvarnen genom en i berget, vid älvens sida utsprängd kanal omkring 85 fot lång.

Vattnets höjd i kanalen invid kvarnhuset för närvarande ungefär 6 fot, då avståndet från vatten ytan till syllen på kvarnhuset blir 4 alnar.

Kvarnen är enligt sökandens förmålan urgammal. Nedbrunnen år 1809 uppfördes kvarnen ny år 1810 med lika antal stenar som förut. För beredande av bättre

tillgång på driftvatten blev på 1850-talet den i berget sprängda kanalen fördjupad omkring 3 fot.

Fallets höjd beräknades av sökanden till ungefär 7 och en halv fot. Allt timmer i kvarnhuset befanns vid undersökningen vara av röta angripet. Stenfoten är vårdslöst lagd och av mindre passande sten som överallt skjutit ut. För att förekomma hela byggnadens instörtande äro stötor av timmer med stöd i berget resta upp mot väggarna.

Reparation kan icke mera ske utan är ombyggnad av högsta nöd påkallad, då till stenfoten bör anskaffas bättre sten.

Till kvarnen är från Öna eller Önafors avsatt mark till vidd av 2 rev 59 stänger.

Sökanden J E Norström uppvisade plan till kvarnens ombyggnad för 13.400 rdr rmt.

Stellan Storm

Detta inträffade någon gång i början av 1900-talet. Två småflickor var på hemväg från skolan, Hildur Johansson från Sträckan och Ebba Forsberg från Hol.

Komna en bit upp i Hols gata får dom se något underligt nere på stora vägen. Dom kan inte förstå vad det är

som far dånande fram på vägen. Då Hildur kommit hem berättar hon för sina föräldrar vad hon sett:

"Det var ingen båt för det finns ju inget vatten och det var inget tåg för där finns ingen järnväg, så det måste ha varit en bil. Den första bilen hade hon sett".